

ΗΡΑΚΛΕΙΟ : ΟΙ ΨΗΦΙΔΕΣ ΜΙΑΣ ΠΟΛΥΠΡΟΣΩΠΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ, ΧΑΝΔΑΚΑΣ, ΜΕΓΑΛΟ ΚΑΣΤΡΟ

- Η πόλη έρχεται από τα βάθη του χρόνου αλλάζοντας όψεις και ονόματα.
- Και είναι αλήθεια πως με βάση τα ευρήματα που αποκάλυψε η σκαπάνη των αρχαιολόγων διεκδικεί την αναγνώριση **2500 χρόνων ιστορίας**.

ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ : 5000 – 3500 Π.Χ.

- Ο άνθρωπος - τροφосуλλέκτης γίνεται **γεωργός και κτηνοτρόφος**.
- Την ύπαρξη **νεολιθικού οικισμού** στο Ηράκλειο πιστοποιούν αρχαιολογικά ευρήματα σε **Κνωσό, Πόρο και Κατσαμπά** (Επίσης, σε Φαιστό και Γόρτυνα).
- Η πόλη της Κνωσού με το λιμανάκι της κατοικούνταν ήδη από αυτή την εποχή.

ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

- **3500 – 2000 Π.Χ. – Παλαιοανακτορική εποχή** : ένας υψηλού επιπέδου πολιτισμός δημιουργείται – φορείς του **οι Πελασγοί** των αρχαίων Ελλήνων που ανήκουν στη λεγόμενη **μεσογειακή φυλή** – ραγδαία η ανάπτυξη και συναλλαγές με ηπειρωτική Ελλάδα , Κυκλάδες, Αίγυπτο και Κύπρο.
- **2000 – 1700 :Ακμή της Κνωσού - περίοδος των πρώτων ανακτόρων (Κνωσού , Φαιστού, Ζάκρου, Μαλίων)** που γύρω τους αναπτύσσονται μεγάλοι οικισμοί ,αλλά καταστρέφονται από σεισμούς.
- **1700 – 1450 : Νεοανακτορική περίοδος** κατά την οποία η Κνωσός έχει επιρροή σε όλη την Κρήτη – νέα ανάκτορα, και νέα περίοδος ακμής με συγκέντρωση πλούτου , ίδρυση αποικιών και άσκηση επιρροής στο μυκηναϊκό πολιτισμό.
- Το **1450** έρχεται η καταστροφή των νεοανακτορικών κέντρων, πιθανόν από σεισμό (εκτός από αυτό της Κνωσού) .
- Στα χρόνια αυτά της ακμής του μινωικού πολιτισμού η πόλη του Ηρακλείου ήταν ένας μικρός οικισμός που λειτουργούσε ως επίνειο, δηλ. ως λιμάνι της Κνωσού .
- **1450 – 1350 π.Χ. : Κρητομυκηναϊκή περίοδος**- εγκατάσταση στην Κρήτη ομάδων Αχαιών από την ηπειρωτική Ελλάδα – ωστόσο η Κνωσός εξακολουθεί να είναι το κέντρο εξουσίας ολόκληρου του νησιού .Οι απόγονοι των Μινωιτών (**Ετεόκρητες**, δηλ. γνήσιοι Κρήτες) καταφεύγουν στην ανατολική Κρήτη.
- **1350 : παρακμή Κνωσού και ακμή νέων κέντρων : Παλαίκαστρο** στην ανατολική Κρήτη, **Χανιά και Ρέθυμνο** στη δυτική .
- **1200 : Μετανακτορική Κρήτη** : Αναστατώσεις στην ανατολική Μεσόγειο από μετακινήσεις πληθυσμών. Αναλλοίωτα , ωστόσο, παραμένουν τα χαρακτηριστικά του μινωικού πολιτισμού .
- **1100 : Νέοι κάτοικοι** στην Κρήτη με κυριότερους τους **Δωριείς** που φέρνουν νέα πολιτιστικά στοιχεία .Ο πληθυσμός τώρα του νησιού είναι μια ανάμειξη από Κρήτες, Αχαιοί, Δωριείς.
- **Αρχαία εποχή : 1100 π.Χ. – 69 π.Χ.**

ΗΡΑΚΛΕΙΟ : ΟΙ ΨΗΦΙΔΕΣ ΜΙΑΣ ΠΟΛΥΠΡΟΣΩΠΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

- Ο οικισμός που αποτελεί το επίγειο της Κνωσού ονομάζεται «**Ηράκλειο** » ή «**Ηράκλεια**» και οφείλει το όνομά του στην κάθοδο των νέων κατακτητών, των Δωριέων , δηλ **των Ηρακλειδών**, καθώς θεωρούνται απόγονοι του Ηρακλή .Συγκεκριμένα, το όνομα Ηράκλειο προερχόταν από ντόπιο ιερό, αφιερωμένο στον ημίθεο και μεγάλο αθλητή **Ιδαίο Ηρακλή** που λατρευόταν με μεγάλες τιμές.
- Η παλαιότερη μαρτυρία για το Ηράκλειο προέρχεται από το γεωγράφο **Στράβωνα** που αναφέρει : «**έχει δ' επίγειον η Κνωσός το Ηράκλειον**». Τοπογραφικά μάλιστα την τοποθετεί ανάμεσα στο **νησί Ντία και στην Κνωσό**, επομένως συμπίπτει με τη σημερινή πόλη.
- Στα χρόνια αυτά παρατηρούνται στην Κρήτη **εμφύλιες διαμάχες ανάμεσα στις πόλεις** (η Γόρτυνα κατακτά και καταστρέφει τη Φαιστό) που οδηγούν σε **παρακμή πολιτισμική**.

Ελληνορωμαϊκή εποχή : 69 π.Χ. – 330 μ.Χ

- Μικρή πόλη που χαρακτηρίζεται ως «**πολισμάτων Ηράκλεια**» αναφέρεται από το Ρωμαίο φυσικό **Πλίνιο τον Πρεσβύτερο τον 1ο αι. μ.Χ.**
- Έναν αιώνα αργότερα ο γεωγράφος **Κλαύδιος Πτολεμαίος** αναφέρεται στην πόλη «**Ηράκλειον**» , της οποίας μάλιστα δίνει και τις γεωγραφικές συντεταγμένες στη «Γεωγραφική Αφήγηση».
- **62 – 63 μ.Χ.** : οργανώνεται η **Εκκλησία της Κρήτης** , χάρη στην παρουσία του Απόστολου Παύλου.
- Το έργο του αναλαμβάνει να συνεχίσει ο μαθητής του **Τίτος**.
- **Το 69 π.Χ.** η Κρήτη γίνεται **ρωμαϊκή επαρχία** μαζί με την Κυρηναϊκή . Έδρα διοικητική και στρατιωτική του νησιού είναι η **Γόρτυνα που υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες και πλουσιότερες πόλεις της Κρήτης**.
- **Στα 250 μ.Χ.** μαρτυρούν στη Γόρτυνα οι Άγιοι Δέκα , θύματα του αυτοκράτορα Δεκίου. Ένας απ' αυτούς, ο **Ευάρεστος**, καταγόταν από το **Ηράκλειο**.

Τελικά ο ανώνυμος συγγραφέας των "**Σταδιασμών της μεγάλης θαλάσσης**" στα βυζαντινά χρόνια **θα προσδιορίσει ακριβώς τη θέση του αρχαίου Ηρακλείου**, γράφοντας ότι η πόλη έχει λιμάνι και νερό και ότι βρίσκεται απ' την Κνωσό στην απόσταση των είκοσι σταδίων, (γύρω στα 3,5 χιλιόμετρα), από την Αμνισόν στην απόσταση των τριάντα σταδίων, (γύρω στα 5,5 χιλιόμετρα) και από την Αστάλη (Μπαλί) στην απόσταση των εκατό σταδίων (γύρω στα 18 χιλιόμετρα .

- Η μικρή πόλη του Ηρακλείου συνεχίζει να κατοικείται σε όλη την αρχαιότητα και εντοπίζεται στην περιοχή **γύρω και δυτικά απ' το σημερινό αρχαιολογικό μουσείο**.
- Τα όριά της βρίσκονται στην περιοχή που περικλείουν οι δρόμοι :
- **Δαιδάλου, Ξανθουδίδου, Μεραμβέλλου και Αρετούσας μέχρι την 25ης Αυγούστου και την παραλιακή λεωφόρο Σοφοκλή Βενιζέλου στη ρωμαϊκή εποχή.**

ΠΡΩΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ :330- 324

- Και στην **πρώτη βυζαντινή περίοδο (330 – 824)** ο συνοικισμός **Ηράκλειο** εξακολουθούσε να υπάρχει, χωρίς όμως αξιόλογη παρουσία και δράση. Μάλιστα ο συνοικισμός εκείνος ήταν γνωστός τότε και με το όνομα **Κάστρο**, όπως αναφέρει το εγκώμιο του Αγ. Ανδρέα του εν Κρίσει που ως εικονόφιλος βρήκε φρικτό θάνατο στην Κωνσταντινούπολη:« **ην ούτος ο μακάριος διάγων και ζων κατά Θεόν ευσεβώς εν τω επιλεγόμένω Κάστρω της Κρήτης**» .

ΗΡΑΚΛΕΙΟ : ΟΙ ΨΗΦΙΔΕΣ ΜΙΑΣ ΠΟΛΥΠΡΟΣΩΠΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

- Κατά τους πρώτους βυζαντινούς χρόνους η ονομασία **Κάστρο** εμφανίζεται λόγω της ύπαρξης υποτυπώδους οχύρωσης.
- Στην α΄ βυζαντινή περίοδο η Κρήτη αποτελεί **θέμα της βυζαντινής αυτοκρατορίας** με διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο πάλι τη **Γόρτυνα** .Ο πληθυσμός του νησιού υπολογίζεται σε **250.000 άτομα**.
- Το Ηράκλειο με το όνομα **Κάστρο** υπάγεται στη δικαιοδοσία της **επισκοπής Κνωσού** που είναι 2η μετά τη Γόρτυνα.
- Στα χρόνια αυτά έχουμε **σεισμούς, αρρώστιες και πειρατικές επιδρομές** που εξαφάνισαν τα παράλια αστικά κέντρα.

Η Αραβοκρατία στην Κρήτη : 824 - 961

- Η ιστορία αυτή ξεκινά **από την Ισπανία** , στην οποία υπήρχαν πολλά αραβικά κρατίδια από τον 9ο αι. Εξαιτίας μιας κρίσης στις σχέσεις τους , ο αρχηγός της **Κόρδοβας Αμπού Χαψ Ομάρ (Απόχαψης ονομάστηκε στην Κρήτη)** μαζί με το λαό του αναζητά νέο τόπο εγκατάστασης : όλοι μαζί υπολογίζονται σε **10.000 άτομα** . Αρχικά **αποβιβάζονται στην Αίγυπτο** αλλά εκδιώκονται και στη συνέχεια στρέφονται **προς την Κρήτη** – όχι βέβαια τυχαία αφού πάντοτε την εποφθαλμιούσαν – και την κατακτούν .
- Η **κατάκτηση** μάλλον ήταν **εύκολη υπόθεση** , εξαιτίας της **στάσης του Θωμά του Σλάβου** που περνούσε την εποχή αυτή το Βυζάντιο , με αποτέλεσμα να έχει παραμελήσει την άμυνα της Κρήτης.
- Φαίνεται ότι η απόβαση των Αράβων έγινε **στον κόλπο της Μεσαράς** του νομού Ηρακλείου , όπως πιστοποιούν τα αραβικά νομίσματα που βρέθηκαν εκεί.
- Οι Άραβες εγκαταλείπουν τη Γόρτυνα κι επιλέγουν τον οικισμό **του Κάστρου** για νέα τους πρωτεύουσα, καθώς η θέση του εξυπηρετούσε τις **ληστοπειρατικές τους επιδιώξεις**.
- **Επεκτείνουν προς τα δυτικά** τον οικισμό και φροντίζουν να τον οχυρώσουν με **νέο τείχος** που είχε λίθινη βάση και το υπόλοιπο αποτελούνταν από **πλίνθους άψητες**, αλλά **συμπαγείς και ανθεκτικές**, χάρη στη συνεκτική τους ύλη που ήταν ανάμειξη από τρίχες **αιγών και χοίρων**.
- Η οχύρωση συνοδευόταν από βαθιά τάφρο που περιέζωνε τα τείχη: η πόλη ονομάστηκε **Rabdh el Khandak = φρούριο της Τάφρου** που με εξελληνισμένο όνομα επικράτησε να λέγεται **Χάνδακας**.
- Σύμφωνα με άλλη άποψη (ιστοριογράφος Γενέσιος, 950 μ.Χ.) ,το τοπωνύμιο Χάνδαξ προϋπήρχε της Αραβοκρατίας και το μετέφεραν οι Άραβες στη δική τους γλώσσα (προέλευση από το ρ. **χαίνω, χάσκω, χάσμα, χάνδαξ**).
- Με ορμητήριο το Χάνδακα εξορμούσαν για την κατάκτηση του υπόλοιπου νησιού (**ωστόσο πιστεύεται ότι η αραβική κυριαρχία περιορίστηκε στο νομό Ηρακλείου και σε μερικά χωριά της βόρειας Κρήτης**) και για τις επιδρομές τους στο χώρο του Αιγαίου και της Μεσογείου .
- **Για 140 χρόνια** ο Χάνδακας υπήρξε ο φόβος και ο τρόμος των παράλιων περιοχών . Αποκορύφωμα της δράσης των Σαρακηνών της Κρήτης υπήρξε η συνεργασία τους **στην άλωση της Θεσ/νίκης το 904 με τον αρνησίθρησκο Λέοντα τον Τριπολίτη** . 22.000 νέοι και νέες τότε μεταφέρθηκαν και πουλήθηκαν στα σκλαβοπάζαρα του Χάνδακα.
- **Η έλλειψη αντίστασης των Κρητών στους Άραβες είναι ένα σίγουρο όσο και αξιοπερίεργο φαινόμενο** : Όπως φαίνεται , οι Άραβες δεν προχώρησαν σε

- υποχρεωτικούς εξισλαμισμούς, αφού δεν υπήρξε αντίσταση (σύμφωνα με το Κοράνι), απλώς οι κάτοικοι υποχρεώνονταν να πληρώνουν φόρους.
- **Οι ντόπιοι** αφέθηκαν **ελεύθεροι** στην άσκηση της **θρησκείας** αλλά και των **γεωργικών τους ασχολιών**, καθώς οι Άραβες ζούσαν συνεχώς επί ποδός πολέμου.
 - Όσο κι αν φαίνεται περίεργο, **η οικονομία της Κρήτης κατά την Αραβοκρατία πήγαινε πολύ καλά**, γεγονός που εξηγείται, αν σκεφθούμε ότι η Κρήτη από απομακρυσμένη βυζαντινή επαρχία μεταβλήθηκε σε ανεξάρτητο οικονομικά και πολιτικά κράτος. Ανέπτυξε **εμπορικές σχέσεις με πολλές μουσουλμανικές χώρες** που απορροφούσαν τα γεωργικά προϊόντα της, με αποτέλεσμα **την εντατικοποίηση των καλλιεργειών στο νησί**.
 - **Η ισχυρή αυτή οικονομία** πιστοποιείται και από την ύπαρξη των **νομισμάτων** που κόπηκαν – χρυσών, αργυρών, χάλκινων – που εντυπωσιάζουν με την πολύ σταθερή τους σύνθεση και το καθορισμένο βάρος
 - Παρά τη χρονική έκταση της Αραβοκρατίας, ο χριστιανικός πληθυσμός **δεν φαίνεται να υπέστη εθνολογικές αλλοιώσεις, τουλάχιστον στην ύπαιθρο, ενώ περιορισμένες αλλοιώσεις** θα συνέβησαν **στα αστικά κέντρα**.
 - Το ότι ο κρητικός πληθυσμός διατήρησε τη φυσιογνωμία και τα εθνολογικά του χαρακτηριστικά φαίνεται από τη γλώσσα, στην οποία έχουν απομείνει **ελάχιστες αραβικές λέξεις** :
 - **χαντάκι, αμιράς** (αρχηγός, στρατηγός), **ζαγάρι** (κυνηγετ. σκυλί), **φαρί** (άλογο), **κανάκι-κανακίζω, νεράντζι, γαζί-γαζώνω**,
 - **τοπωνύμια** : **Κατσαμπάς, Μασταμπάς (τάφος), Σούδα, Αποσελέμης (Αμπού Σελήμ), Σίβα, Χουμέρι, Ρουκάκα, Μισίρι, Σαρακήνα**.
 - Το κύρος του Βυζαντίου πλήττεται ανεπανόρθωτα από την παρουσία των Αράβων πειρατών του Χάνδακα : είναι πλέον επιτακτικό ζήτημα τιμής η επανάκτησή του.
 - Όμως, οι επανειλημμένες προσπάθειες των Βυζαντινών **αποτυγχάνουν**.
 - Στις τελευταίες ανήκει η προσωρινή επιτυχία του στρατηγού **Κρατερού** που στη συνέχεια μετατρέπεται σε πανωλεθρία: το όνομά του επέζησε παραλλαγμένο στην περιοχή που έγινε η σφαγή των Βυζαντινών(στην περιοχή **του Καρτερού**, (ή της αρχαίας Αμνισού) για να θυμίζει το γεγονός...
 - Τελικά η δόξα της επανάκτησης της Κρήτης ανήκει στο στρατηγό του αυτοκράτορα Ρωμανού Β΄ **Νικηφόρο Φωκά** που αποβιβάζει τον Ιούλιο του 960 στο νησί μια τεράστια δύναμη 3.000 ανδρών στην παραλία του Αλμυρού, δυτικά του Ηρακλείου.
 - **Η πολιορκία του Χάνδακα διαρκεί από τον Ιούλιο μέχρι τις 7 Μαρτίου του 961**. Τα όπλα των Βυζαντινών είναι : γιγάντιες μηχανές για εκσφενδόνιση λίθων, τεράστιοι σιδερόφρακτοι κριοί για τη διάσχιση και το γκρέμισμα των τειχών, σφενδόνες, μεταλλικά βλήματα για εκσφενδόνιση από μηχανές, το υγρόν πυρ κ.α.
 - Στις **7 Μαρτίου του 961** το απόρθητο φρούριο υποκύπτει και ακολουθεί τρομερή σφαγή, λεηλασίες και ισοπέδωση του Χάνδακα από το βυζαντινό στρατό (γίνεται λόγος για 200.000 νεκρούς)
 - Κατά την παράδοση, χρειάστηκαν **300 φορτηγά πλοία για τη μεταφορά των αραβικών θησαυρών στην Κων/πολη**.
 - Επίσης, σύμφωνα με άλλη παράδοση, ο ελευθερωτής της Κρήτης θα γινόταν αυτοκράτορας. Ο φόβος για την επαλήθευση του χρησμού ανέβαλλε για 2 χρόνια το θρίαμβο του νικητή στρατηγού στην Κων/πολη : **τελικά το 963**, μετά το θάνατο του Ρωμανού, ο **Νικηφόρος Φωκάς** παντρεύεται τη χήρα του Θεοφανώ και πράγματι **ανεβαίνει στο θρόνο**.
 - Ένα μέρος από τα λάφυρα ο Νικηφόρος το έστειλε στον πνευματικό του, **Αθανάσιο τον Αθωνίτη**, ο οποίος αξιοποιώντας τα **ίδρυσε την πρώτη μονή του Αγίου Όρους, αυτήν της Μεγίστης Λαύρας**.

Η β΄ βυζαντινή περίοδος : 961 - 1204

- Ο ερειπωμένος Χάνδακας ξαναγίνεται πρωτεύουσα του βυζαντινού θέματος της Κρήτης, ο Νικηφόρος Φωκάς όμως χτίζει ένα οχυρό φρούριο στο **Κανλί Καστέλλι** (σημ. Προφήτη Ηλία) και ονομάζει την πόλη **Τέμενος**, εγκαθιστώντας εκεί φρουρά και αρχές.
- Όμως, οι κάτοικοι επιστρέφουν στο Χάνδακα που εξυπηρετεί καλύτερα τις εμπορικές και ναυτικές τους δραστηριότητες.
- Τα υπολείμματα του αραβικού τείχους χρησιμοποιήθηκαν ως βασικοί πυρήνες ανοικοδόμησης των νέων, που ακολούθησαν τη γραμμή των αραβικών τειχών. Τμήματα της αραβοβυζαντινής οχύρωσης σώζονται και σήμερα (πίσω από νέα κτίσματα) **στην πορεία των οδών Χάνδακος, Δαιδάλου, Δουκός Μποφώρ και στο λιμάνι της πόλης**
- Οι Βυζαντινοί επανέφεραν την παλιά ονομασία **Κάστρο** που συνήθιζαν για τις οχυρωμένες πόλεις.
- Επειδή μάλιστα το συγκεκριμένο ήταν μεγαλύτερο από αντίστοιχα σε άλλα σημεία του νησιού, επικράτησε η ονομασία **Μεγάλο Κάστρο**.
- Η περιτειχισμένη πόλη επικοινωνούσε με τα εκτός τειχών τμήματά της με **μια πύλη που βρισκόταν νότια**, στο τέλος της σημερινής 25ης Αυγούστου, δίπλα στην κρήνη των Λιονταριών: ήταν η **Πύλη του Κάστρου ή του Φόρου** που αργότερα οι Ενετοί ονόμασαν **Volgone, δηλ. μεγάλη καμάρα**.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ : 1204 – 1669

- Η Κρήτη δόθηκε ως **δώρο στους Σταυροφόρους** φεουδάρχες και συγκεκριμένα στο Βονιφάτιο Μομφερρατικό, προκειμένου να βοηθήσουν τον **Αλέξιο και Ισαάκιο Άγγελο** να ξανακερδίσουν το θρόνο του Βυζαντίου, με γνωστό επακόλουθο την άλωση της Πόλης από τους λατίνους.
- Στη συνέχεια ο **Βονιφάτιος την πουλά στη Βενετία** αντί 5.000 χρυσών δουκάτων, όμως προτού πάνε οι Βενετοί προλαβαίνουν οι **Γενούτες** να την καταλάβουν.
- Η κατοχή αυτή **δεν διήρκεσε πολύ**, αφού οι **Βενετοί** τους διώχνουν και **κυριαρχούν στο νησί**, αντιμέτωποι όμως τώρα με την **έντονη και επίμονη αντίσταση** των Κρητικών που θα κάνουν **27** μεγάλες και μικρές **επαναστάσεις**.
- Οι Βενετοί διατηρούν την ονομασία Χάνδακας των Αράβων, την προσαρμόζουν όμως μετατρέποντάς την σε Candia που στη βενετσιάνικη διάλεκτο σημαίνει λευκός, λαμπρός. **Η Κρήτη είναι πλέον το βασίλειο της Κάντια.**
- Οι Βενετοί αρχικά αρκέστηκαν στην οχύρωση που ήδη υπήρχε (**αραβική - βυζαντινή**) τμήματα της οποίας σώζονται και σήμερα (πίσω από νέα κτίσματα) **στην πορεία των οδών Χάνδακος, Δαιδάλου, Δουκός Μποφώρ και στο λιμάνι της πόλης**.
- Αποφασίζουν όμως στο τέλος του 15ου αι. **τη χάραξη νέας οχύρωσης** προκειμένου να προστατευτεί τόσο η παλιά, όσο και η νέα πόλη που είχε επεκταθεί πολύ έξω από τα βυζαντινά τείχη. Άλλωστε, ο οθωμανικός κίνδυνος ήταν ορατός.
-
- Στο τέλος του **16ου αι.** ο πληθυσμός της πόλης ανέρχεται σε **13.625 άτομα** και σφύζει από οικονομική ανάπτυξη, ενώ παράλληλα αποτελεί **κέντρο πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας**.
-

ΗΡΑΚΛΕΙΟ : ΟΙ ΨΗΦΙΔΕΣ ΜΙΑΣ ΠΟΛΥΠΡΟΣΩΠΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

- Επικεφαλής του βασιλείου είναι ο **Δούκας** με έδρα το Χάνδακα που κυβερνά με τη βοήθεια **2 συμβούλων** για 2 χρόνια , ενώ στα άλλα διαμερίσματα (Ρεθύμνου, Χανίων και Σητείας) διορίζονταν οι **ρέκτορες** .
- Τα **δημόσια αξιώματα** ασκούν αρχικά **μόνο Βενετοί**, ενώ οι ντόπιοι μπορούν να εργάζονται μόνο ως νοτάριοι (συμβολαιογράφοι) ή δικηγόροι . Αυτό αλλάζει μετά το 15ο αιώνα , όταν ο τουρκικός κίνδυνος υποχρεώνει τους Βενετούς να είναι πιο ελαστικοί .
- Ιδιαίτερα σημαντικός ήταν και ο θεσμός του **Γενικού Προβλεπτή** που στελνόταν από τη Βενετία σε περίπτωση κρίσης, προκειμένου ν' αναλάβει με απόλυτες εξουσίες την επίλυσή της .
-
- Την 3η δεκαετία του 17ου αι. όταν Γενικός Προβλεπτής είναι ο **Fransesco Morosini λαμπρά μνημεία** κατασκευάζονται για να κοσμήσουν την πόλη, παράλληλα με εκτεταμένα **φρουριακά και λιμενικά έργα**.
- Το κέντρο της οικονομικής, κοινωνικής και εμπορικής ζωής του Χάνδακα βρισκόταν στη σημερινή **πλατεία Βενιζέλου** που ονομαζόταν **Πλατεία των Δημητριακών**, επειδή στη ΝΔ πλευρά της είχε κατασκευαστεί το κτήριο των κρατικών σιταποθηκών, γνωστό ως «**Fondaco**».
- Ήταν η σπουδαιότερη πλατεία του βενετσιάνικου Χάνδακα, **μια μικρογραφία της πλατείας του Αγίου Μάρκου της Βενετίας**.
-
- Στη **βορειοδυτική πλευρά της πλατείας** υπήρχε το **δουκικό παλάτι (palazzo ducale)**, όπου είχε την έδρα του ο ανώτατος βενετός άρχοντας και κυβερνήτης του νησιού, **ο δούκας, μαζί με τους συμβούλους** του. Το κτίριο ήταν διώροφο και κατελάμβανε ολόκληρο το οικοδομικό τετράγωνο.
- Ο επάνω όροφος είχε δύο αίθουσες, 9 δωμάτια, μαγειρείο και 3 βεράντες. Το ισόγειο είχε 41 δωμάτια, στάβλο, αποθήκη, 3 δεξαμενές, φυλακή, λέσχη, 4 αυλές, 3 πηγάδια και 16 μαγαζιά.
- **Σήμερα τίποτε δε σώζεται, εκτός από λίγους μικρούς θόλους μπροστά στην κρήνη, όπου στεγάζονται μαγαζιά.**

Η πλατεία των Αρχόντων (Piazza dei Signori)

- Βρισκόταν βόρεια του δουκικού μεγάρου στο **χώρο του σημερινού πάρκου Θεοτοκόπουλου** και ονομάστηκε έτσι, γιατί γύρω της υπήρχαν τα μέγαρα των διοικητικών αρχών της Βενετίας (όπως το μέγαρο του Βενετού Αρχιστράτηγου και Αντιναυάρχου με το παρεκκλήσιό του)
- στα οποία συγκαταλεγόταν και η **Λότζια**.

Θεωρείται ένα από τα κομψότερα αρχιτεκτονικά μνημεία της ενετικής περιόδου, δείγμα του **παλλαδιανού ρυθμού**. (από τον Αντρέα Παλλάδιο, μεγάλο αρχιτέκτονα της Αναγέννησης)

- Ήταν κατά την ενετοκρατία ο **επίσημος χώρος συγκέντρωσης ευγενών και αρχόντων** που συζητούσαν για διάφορα θέματα οικονομικά, εμπορικά, πολιτικά που απασχολούσαν την πόλη, ή περνούσαν τον ελεύθερο χρόνο τους, κάτι σαν **συνδυασμός ενός σημερινού επιμελητηρίου και λέσχης**.
- Ανακατασκευάστηκε από το Μοροζίνι ανάμεσα στα **1626 – 1628** που πρόσθεσε μάλιστα ένα νέο κτίσμα για τη φύλαξη των όπλων , την **οπλοποθήκη (Armeria)** και πρόκειται για ορθογώνιου σχήματος διώροφο κτίσμα με κίονες δωρικού ρυθμού στο ισόγειο και κίονες ιωνικού ρυθμού στον α' όροφο.

- **Απέναντι ακριβώς, στη βορειοανατολική πλευρά της πλατείας, δέσποζε ο Άγιος Μάρκος, ο μητροπολιτικός ναός των Βενετών.** Χτίστηκε τα πρώτα χρόνια της βενετοκρατίας, το 1239.
- Το κομψό κτίριο είναι μία **τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική**, με υπερυψωμένο το μεσαίο κλίτος και τοξωτό προστώο (προστέγασμα με κίονες πριν τη στοά).
- **Στο υψηλό καμπαναριό του, όπου υπήρχε το ρολόι της πόλης, κυμάτιζε η σημαία της Βενετίας με το σύμβολο της κυριαρχίας της Γαληνοτάτης, τον φτερωτό Λέοντα του Αγίου Μάρκου.** Στο δάπεδο του ναού είναι θαμμένοι δούκες και άλλοι σημαντικοί ευγενείς του «Βασιλείου της Κρήτης», που πέθαναν στον Χάνδακα.
-
- Στη νότια πλευρά της πλατείας είχε διαμορφωθεί το μνημειώδες κτήριο «**Volto**» που στέγαζε αποθήκες, φυλακή και καταστήματα.
- Τα σημαντικότερα κτίσματα κατασκευάστηκαν στη **Ruga Maistra** (σημερινή **25ης Αυγούστου**) που διέσχισε την πόλη από το λιμάνι ως την πλατεία των Δημητριακών.
- Με αυστηρές διατάξεις οι Βενετοί όριζαν ότι όλα τα κτήρια σε αυτόν και στον παράλληλο δρόμο έπρεπε να έχουν επιμελημένη δόμηση και πρόσοψη με λαξευμένους λίθους.

Ο Άγιος Τίτος

- Με την ανάκτηση της Κρήτης από το Νικηφόρο Φωκά, η έδρα της επισκοπής μεταφέρεται από τη Γόρτυνα στον Χάνδακα που γίνεται τώρα η πρωτεύουσα του νησιού. Ο **νέος μητροπολιτικός ναός** που είναι ο επισημότερος και μεγαλύτερος στην πόλη είναι αφιερωμένος στον Απόστολο Τίτο. Εδώ, μεταξύ των άλλων κειμηλίων, συγκεντρώθηκαν η **Τιμία Κάρα του Αποστόλου Τίτου και η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας Μεσοπαντίτισσας.**
- **Οι Βενετοί**, όταν κατάλαβαν την Κρήτη, εγκατάστησαν στην ορθόδοξη επισκοπή τον λατίνο αρχιεπίσκοπο μετατρέποντας το ναό του Άγιου Τίτου **σε επισκοπή λατίνων.** Μετά από καταστροφές προερχόμενες από σεισμούς και πυρκαϊά **ξαναχτίζεται γύρω στα 1557.**
- Είχε σχήμα βασιλικής, σχεδόν τετράγωνο, χωρίς κόγχες, με τρούλο στη μέση και κωδωνοστάσιο στη νοτιοδυτική του γωνία. Το εσωτερικό του χωριζόταν σε τρία κλίτη με δύο τοξοστοιχίες.
- Κατά την περίοδο της **τουρκοκρατίας** ο ναός παραχωρήθηκε στον **Φαζίλ Αχμέτ Κιοπρουλή** και μετατράπηκε **σε τζαμί, ενώ το κωδωνοστάσιο σε μιναρέ.** Ο **μεγάλος σεισμός του 1856 καταστρέφει το ναό** που κτίζεται πάλι από την αρχή. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, η Εκκλησία της Κρήτης επισκεύασε κατάλληλα το ναό και το 1925 αφιερώθηκε και πάλι στον Απόστολο Τίτο. Ανατολικά του ναού ήταν το μέγαρο της Αρχιεπισκοπής.

Ναός Αγίου Πέτρου και Παύλου

- Κτίστηκε από τους πρώτους χρόνους της βενετοκρατίας και ανήκε στο Τάγμα των Δομινικανών. Κατά την τουρκοκρατία μετατράπηκε **σε τζαμί** του Σουλτάν Ιμπραχίμ. Σήμερα αναστηλώνεται προκειμένου να χρησιμοποιηθεί **ως επετειακός Ναός και Συνεδριακό κέντρο (λεωφ. Σοφοκλή Βενιζέλου).**
- Κατά την Ενετοκρατία χτίστηκε και ο μικρός ναός του **Αγίου Δημητρίου** πίσω από την 25ης Αυγούστου.
-
- **Κρήνη Morosini**
-

- Κατασκευάστηκε από το γενικό προβλεπτή **Francesco Morozini το 1628**, ο οποίος δημιουργώντας με τους Βενετούς μηχανικούς του διάφορα τεχνικά έργα πάνω στα οποία διαμορφώθηκε ο αγωγός προσαγωγής νερού, κατάφερε να φέρει νερό στη διψασμένη πόλη του Χάνδακα από τις πηγές των Αρχανών, **από τους πρόποδες του Γιούχτα**.
- Ο αγωγός αυτός αφού έφτανε στη νοτιοανατολική πλευρά των τειχών περνούσε μέσα στον οχυρωμένο περίβολο και διέτρεχε το ενετικό τείχος φτάνοντας, **περίπου, απέναντι από το σημερινό ξενοδοχείο Αστόρια**.
- Μετά, κάνοντας απότομη κάμψη, ο αγωγός στηριζόμενος σε μια τρίλοβη γέφυρα, **τις περίφημες Τρεις Καμάρες**, ακολουθούσε την πορεία του παλιού αραβοβυζαντινού τείχους (**στην πορεία των οδών Χάνδακος, Δαιδάλου, Δουκός Μποφώρ**) και κατέληγε στην κρήνη.
- .
- Η οκτάλοβη δεξαμενή που στηρίζεται πάνω σε ειδική εξέδρα διακοσμείται με ανάγλυφες μυθολογικές παραστάσεις και θαλάσσιες μορφές, όπως τρίτωνες, δελφίνια, και διάφορα οικόσημα, ενώ το νερό έρεε από τα στόματα **των τεσσάρων λιονταριών**.
- Στην κορυφή της κρήνης δέσποζε ένα υπερφυσικό άγαλμα του Ποσειδώνα, το οποίο, όμως κατέρρευσε, πιθανώς από σεισμό. Κατά την **τουρκοκρατία** η κρήνη υπέστη κάποια ακαλαίσθητη διαμόρφωση με την **τοποθέτηση ενός περιμετρικού κουβούκλιου γύρω από αυτήν** το οποίο όμως αργότερα αφαιρέθηκε
- **Κρήνη Bembo**: Κατασκευασμένη από τον capitano Gianmatteo Bembo μεταξύ 1552-1554, δεσπόζει στη σημερινή **πλατεία Κορνάρου**, δίπλα σε άλλη μεταγενέστερη τούρκικη φιλανθρωπική κρήνη.
- Κοσμείται με οικόσημα και άλλα **αναγεννησιακού και γοτθικού τύπου στοιχεία**, ενώ ξεχωρίζει στη μέση μεγάλο **ακέφαλο άγαλμα ρωμαϊκής περιόδου**. Ο κρουνός διακοσμείται με φυτικής διακόσμησης ανάγλυφα στοιχεία.
- **Κρήνη Priuli**
- Κατασκευασμένη από το γενικό προβλεπτή **Antonio Priuli**, στα **1666**, βρίσκεται σήμερα **όπισθεν του Μποδοσάκειου Δημοτικού Σχολείου (στην περιοχή της Πύλης Δερματά)**.
- Τη διακόσμηση με κίονες και πεσσούς, με κιονόκρανα κορινθιακού τύπου, ενώ η όλη κατασκευή στέφεται με τριγωνικό αέτωμα. Εκατέρωθεν των κίωνων σχηματίζονται κόγχες που οι μετόπες τους διακοσμούνται με περίτεχνη διακόσμηση. Στο μέσον της κρήνης υπάρχει επιγραφή τούρκικη στην οποία αναφέρεται το όνομα του πασά που κατόρθωσε να φέρει ξανά νερό στην κρήνη (**κρήνη Ντελημάρκου**).

Κρήνη Sagredo.

Βρίσκεται στη βορειοδυτική γωνία της Λότζια (σημερινό Δημαρχείο). Κατασκευασμένη από τον Giovanni Sagredo μεταξύ 1602-1604, ξεχωρίζει με το γυναικείο ανάγλυφο άγαλμα που πιθανόν προσωποποιεί την Κρήτη.

Τα τείχη του Χάνδακα : η ανθρώπινη εργασία

- Αν ο σχεδιασμός και η οργάνωση της κατασκευής των φρουρίων και των άλλων δημόσιων έργων της Κρήτης οφείλονται στους ευρωπαϊούς αρχιτέκτονες και μηχανικούς, που αποτελούσαν το τεχνικό δυναμικό της Γαληνοτάτης, η ίδια η κατασκευή των κάθε είδους τεχνικών έργων της περιόδου της βενετοκρατίας στο νησί είναι αποτέλεσμα **της επίπονης και σκληρής εργασίας των Κρητικών**.
- Στις πλάτες των ανθρώπων της τυραννισμένης τάξης της υπαίθρου φορτώθηκε ένα τεράστιο έργο, που ουσιαστικά μετέβαλε ένα τμήμα του πληθυσμού, για ορισμένο

διάστημα κάθε χρόνο, από «υπηκόους» σε δούλους της Γαληνοτάτης.. Δημιουργήθηκε έτσι ο **θεσμός των αγγαρειών**, ο οποίος για τους Βενετούς απεδείχθη τόσο σημαντικός ώστε στη συνέχεια να επεκταθεί σε όλα τα δημόσια έργα.

- Μεγάλα κτίρια, λιμενικά έργα, οχυρώσεις και έργα οδοποιίας είχαν ως κύρια πηγή εργατικών χεριών τους **«αγγάρικους»**, τους χωρικούς δηλαδή που έκαναν την καθορισμένη αγγαρεία τους : **όλοι οι άρρενες από 16 – 60 χρόνων ήταν υποχρεωμένοι για μια εβδομάδα το χρόνο να προσφέρουν εργασία χωρίς αμοιβή και τροφή, έχοντας και το υποζύγιό τους στη δούλεψή τους.**
- Το έργο της οχύρωσης του Χάνδακα, τεράστιο ακόμη και για τα σημερινά δεδομένα, απαίτησε χρονικό διάστημα πάνω από ενάμιση αιώνα : **τέλος 15ου μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 17ου αι.**
- Τα νέα τείχη σχεδίασαν διάφοροι μηχανικοί σταλμένοι από τη Βενετία, ο κυριότερος εκ των οποίων ήταν ο διασημότερος στρατιωτικός μηχανικός της Βενετίας, ο **Michele Sanmicheli**.
- Η οχυρωματική τεχνική ήταν προσαρμοσμένη στις νέες συνθήκες που διαμόρφωσαν η ανακάλυψη της πυρίτιδας και η χρήση των πυροβόλων όπλων : **τα κατακόρυφα τείχη των παλαιών οχυρώσεων χαμήλωσαν αισθητά, ενώ η εξωτερική τους πλευρά διαμορφώθηκε με έντονη κλίση προς τη βάση της .Παράλληλα, όλη η περίμετρος του οχυρωματικού περιβόλου ενισχύθηκε με εκτεταμένες επιχωματώσεις.**
- Το κύριο κατασκευαστικό στοιχείο ήταν **οι τεράστιες επιχωματώσεις** οι οποίες σαν ένας συνεχής περιμετρικός λόφος περιέβαλλαν την πόλη. Την εξωτερική επιφάνεια των επιχωματώσεων αυτών συγκρατούσε **ισχυρή λίθινη επένδυση** .
- Με τις επιχωματώσεις δημιουργήθηκε ένα **τεράστιο πολύγωνο**, στις ακμές του οποίου κατασκευάστηκαν **οι προμαχώνες** που συνδέονταν μεταξύ τους **με ευθύγραμμα τμήματα τείχους.**
- Το οχυρωματικό πολύγωνο περιέβαλλε **μεγάλη, ξηρή τάφος** και άλλα οχυρωματικά έργα, ενώ το **μήκος του περιβόλου ήταν περίπου 5 χιλιόμετρα.**
- Στην περίμετρο της οχύρωσης δέσποζαν **7 επιβλητικοί προμαχώνες :**
- της **Σαμπιονάρα ή της Άμμου** (απέναντι από το ξεν. Ατλαντίς- σήμερα υπάρχει εκεί το 6ο Γυμνάσιο), **του Βιτούρι** (δίπλα στο πάρκο Γεωργιάδη), **του Ιησού** (από τη μικρή εκκλησία του Ιησού δίπλα, πάνω από την Καινούρια Πόρτα), **του Μαρτινένγκο** (όπου και ο τάφος του Καζαντζάκη), **της Βηθλεέμ** (απέναντι από το Πανάνειο νοσοκομείο), **του Παντοκράτορα** (πάνω από τη Χανιόπορτα) και **του Αγίου Ανδρέα** (στη ΒΔ άκρη του περιβόλου).
- Από τους προμαχώνες οι 5 χερσαίοι είναι καρδιοσχημοί.Οι 2 ακραίοι παράκτιοι προμαχώνες **του Αγ. Ανδρέα και της Σαμπιονάρα** είχαν περιορισμένες διαστάσεις και μικρότερο ύψος , καθώς οι Βενετοί θεωρούσαν (λανθασμένα) ότι από το Βορρά τα πλοία τους μπορούσαν να προστατεύουν αποτελεσματικά την **παράκτια ζώνη που ήταν ασθενέστερη.**
- **Οι Προμαχώνες** ενώνονταν μεταξύ τους με ευθύγραμμα τμήματα και στα σημεία ένωσης σχηματίζονταν **δύο χαμηλές πλατείες**, χαμηλότερα από το επίπεδο του ίδιου του προμαχώνα και ψηλότερα από την τάφο.
- Στους ανοικτούς αυτούς χώρους υπήρχαν **κτιστές κανονιοθυρίδες**, όπου τοποθετούνταν κανόνια που προστάτευαν την τάφο και τον απέναντι προμαχώνα. **Στις χαμηλές Πλατείες υπήρχαν δύο ανοίγματα με σοές, η μία οδηγούσε στο εσωτερικό της πόλης και η άλλη στην τάφο.**

- Ο οχυρωματικός περίβολος είχε τέσσερις πύλες:
- **Την παλιά πύλη του Μόλου** στο λιμάνι, που τη γκρέμισαν οι Άγγλοι το 1898 κι εξασφάλιζε την επικοινωνία της πόλης με τη θάλασσα.
- **Την πύλη του Αγίου Γεωργίου ή του Λαζαρέτο** στη βόρεια πλευρά του προμαχώνα Βιτούρι
- **Την πύλη του Παντοκράτορα** τη γνωστή σήμερα **Χανίων πόρτα**
- και στη νότια πλευρά **την Πύλη του Ιησού ή Καινούρια πόρτα** γιατί ήταν η τελευταία που φτιάχτηκε.
- Οι πύλες άνοιγαν το πρωί με την ανατολή του ήλιου και έκλειναν με τη δύση. Όσοι δεν πρόφταναν να μπουν έγκαιρα στην πόλη διανυκτέρευαν σε ειδικά θολωτά κτήρια συνήθως με τρεχούμενο νερό (**χάνια**) όπως είναι του **Κορώνη ο Μαγαράς** στο δρόμο προς Κανλί Καστέλι (Προφ. Ηλίας) και οι **Κουμπέδες** στο δρόμο προς Χανιά.
- Η λαϊκή μούσα έδωσε ένα δίστιχο χαρακτηριστικό για το κλείσιμο των πυλών: **"Εκλείδωσε η καρδούλα μου σαν τω Χανιώ την πόρτα και δεν ανοίγει δε γελά, όπως εγέλα πρώτα."**

Λιμάνι - νεώρια

- Το λιμάνι της πόλης με τους ταρσανάδες (νεώρια) αποτελούσε **το σπουδαιότερο κέντρο εμπορίου σε ολόκληρη την περιοχή** της Μεσογείου από όπου εξαγόταν τα περίφημα κρητικά προϊόντα (κρασί, λάδι, τυρί) και διακινούνταν στις σημαντικότερες αγορές της Ευρώπης.

Περιλάμβαναν 19 κτήρια σε 3 συγκροτήματα που κατέστησαν την πόλη το μεγαλύτερο ναυπηγικό και επισκευαστικό κέντρο της ανατ. Μεσογείου.

Castello del Molo

- **Rocco a Mare ή Castello a Mare η Castello del Molo** : το περίφημο φρούριο της θάλασσας των Ενετών μετονομάστηκε σε (κακόηχο) Κούλε από την τουρκική ονομασία **Su - Kulesi (φρούριο του νερού)**
- Κτίστηκε από τους Βενετούς, πριν την κατασκευή της νέας ενετικής οχύρωσης, με σκοπό να προστατεύει το λιμενοβραχίονα και το λιμάνι. Την τελική του μορφή παίρνει μεταξύ **1523-1540** αντικαθιστώντας άλλη κατασκευή που καταστράφηκε από σεισμό. Έχει δεχτεί επανειλημμένες επισκευές εξαιτίας της ορμητικής δύναμης της θάλασσας που προξενούσε ανάκαθεν φθορές στην τοιχοποιία και στη θεμελίωσή του.
- Είναι κτισμένο από ογκόλιθους και αποτελείται από δυο ορόφους. Στο ισόγειο υπάρχουν **26 διαμερίσματα** που χρησιμοποιούνταν ως **κατοικίες των καπετάνιων ή ως αποθήκες τροφίμων και πολεμοφοδίων**. Η οροφή του ισόγειου **διαμορφώνεται με ένα σύστημα θόλων στους οποίους ανοίγονται μεγάλες οπές εξαερισμού και φωτισμού**.
-
- Στον επάνω χώρο υπάρχουν **επάλξεις για την τοποθέτηση κανονιών**. Η κύρια δύναμη του φρουρίου είχε συγκεντρωθεί στο ισόγειο, **αφού μεγάλες κανονιοθυρίδες είχαν δημιουργηθεί στα εξωτερικά τοιχώματα**. Η σταθερή τους θέση δεν έδινε μεγάλες δυνατότητες στους πυροβολητές να διαφοροποιούν τη γωνία σκόπευσης. Έτσι οι κανονιοθυρίδες της βόρειας πλευράς κατεύθυναν τα πυρά των μεγάλων πυροβόλων στο ύψος που είχε το σκαρί των εχθρικών πλοίων, όταν αυτά έφταναν σε ορισμένη απόσταση από το φρούριο.
- Τα ανώτερα τμήματα και η βάση του μιναρέ αποτελούν τούρκικες επεμβάσεις.

ΗΡΑΚΛΕΙΟ : ΟΙ ΨΗΦΙΔΕΣ ΜΙΑΣ ΠΟΛΥΠΡΟΣΩΠΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

- Εξωτερικά, στις κύριες πλευρές του φρουρίου, δεσπόζουν οι ανάγλυφες πλάκες με το **λιοντάρι του Αγίου Μάρκου, το σύμβολο της Βενετίας**. Κατά την τουρκοκρατία στους σκοτεινούς και υγρούς χώρους του βασανίστηκαν και φυλακίστηκαν οι κρητικοί επαναστάτες .
- Στο χώρο που είναι σήμερα η Νομαρχία, τα Δικαστήρια και άλλες δημόσιες υπηρεσίες είχαν χτιστεί το 16ο αιώνα οι Στρατώνες του Αγίου Γεωργίου. Πριν να χτιστούν, ο μισθοφορικός στρατός της Βενετίας έμενε στα σπίτια φτωχών οικογενειών.
- Ύστερα από την κατασκευή του νέου φρουριακού περιβόλου και τη διαφαινόμενη πια τουρκική απειλή και κατά συνέπεια την αύξηση της φρουράς, αποφασίστηκε να χτιστούν 6-7 στρατώνες, κοντά στις πύλες των τειχών.
- Στην ανατολική πύλη του Αγίου Γεωργίου χτίστηκε, γύρω στα 1585, ο σπουδαιότερος και μεγαλύτερος στρατώνας που πήρε το όνομά του από την ομώνυμη πύλη. Οι διαστάσεις του ήταν σε μήκος και πλάτος οι ίδιες με το σημερινό κτήριο, αφού χτίστηκε στα θεμέλια του βενετσιάνικου στρατώνα.
-

Ο κρητικός πόλεμος : 1648 – 1669

- Το **1645 – 46** πέφτουν στα χέρια των Τούρκων τα **Χανιά και το Ρέθυμνο** , ωστόσο η πολιορκία του **Χάνδακα** που ξεκινά το 1648, αποδεικνύεται δύσκολη υπόθεση και **κρατά 21 ολόκληρα χρόνια** : είναι η πιο μακρόχρονη πολιορκία κάστρου στην Ιστορία . Λόγω της αποτυχίας του να το καταλάβει, ο αρχιστράτηγος Χουσεϊν ανακαλείται το 1666 στην Κων/πολη όπου και χάνει το κεφάλι του .
- Τον αντικαθιστά ο μεγάλος βεζύρης **Αχμέτ Κιοπρουλής** (από την Κύπρο) ,ο επονομαζόμενος **Φαζίλ**, δηλ. δίκαιος , ενώ και οι Βενετοί στέλνουν στο Χάνδακα τον τελευταίο υπερασπιστή του , **Φραντζέσκο Μοροζίνι** .Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της πολιορκίας έπαιξαν οι αυτομολίες Βενετών στους Τούρκους (με κυριότερη αυτή του Βενετοκρητικού **Andrea Barocci**) που υπέδειξαν και τα αδύνατα σημεία των οχυρώσεων , δηλ. **το βόρειο παράκτιο τμήμα με τους προμαχώνες Σαμπιονάρα και Αγ. Ανδρέα**.
- Παρά το γεγονός ότι οι Βενετοί υπερασπίστηκαν με γενναιότητα το Χάνδακα, το φρούριο ήταν φανερό ότι δεν θα άντεχε για πολύ ακόμη, έτσι ο Μοροζίνι άρχισε διαπραγματεύσεις για την παραδοσή του που κράτησαν 20 ημέρες .
- Σύμφωνα με τους όρους, ο χριστιανικός πληθυσμός μπορούσε να φύγει, παίρνοντας την κινητή περιουσία του . Οι Βενετοί μετέφεραν τους κατοίκους στο νησί Ντία κι από εκεί έφυγαν πρόσφυγες για τα Επτάνησα και άλλα μέρη . Όταν στις 4 Οκτωβρίου του 1669 ο Κιοπρουλής μπήκε στην πόλη, τη βρήκε έρημη , γεμάτη ερείπια .
- Το ευτύχημα είναι ότι ο Μοροζίνι προνόησε με όρο της συνθήκης να πάρει μαζί του στη Βενετία ολόκληρο το αρχείο του Βασιλείου της Κρήτης , απ' όπου η ιστορική έρευνα άντλησε και αντλεί το υλικό της για την περίοδο της Βενετοκρατίας . Τα θύματα της πολιορκίας ήταν περίπου 30.000 για τους πολιορκούμενους και 137.000 για τους Τούρκους .

Η καλλιτεχνική κίνηση

- Μεγάλη άνθηση κατά την Ενετοκρατία γνώρισαν και άλλοι τομείς εκτός από την αρχιτεκτονική , όπως η **ζωγραφική** : τον 16ο αι. διαμορφώνεται η γνωστή **Κρητική σχολή** και ξεκινά το έργο του ο **Δομήνκος Θεοτοκόπουλος, ο μετέπειτα El Greco**.

- Επίσης η **λογοτεχνία, η ποίηση, το θέατρο** με εκπληκτικά έργα σε κάθε χώρο, δημιουργώντας ένα ιδιαίτερο **κρητικό πολιτιστικό ιδίωμα** στην περιοχή.

17ος αιώνας : η ακμή της κρητικής λογοτεχνίας : η κρητική Αναγέννηση

- **Τοποθετείται ανάμεσα στα 1550 – 1669**, όταν έχουν ωριμάσει οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Το γεγονός ότι εκτός από τη Βοσκοπούλα και τον Ερωτόκριτο τα υπόλοιπα έργα **είναι θεατρικά**, μαρτυρεί ότι έχουμε **μια ανεπτυγμένη πολιτιστικά κοινωνία**, αφού το θέατρο σε τέτοιου είδους κοινωνία απευθύνεται, δηλ. μια κοινωνία μνημένη στα αναγεννησιακά ρεύματα.
- Ακόμα, βασικό χαρακτηριστικό της κρητικής λογοτεχνίας είναι **η χρήση του κρητικού ιδιώματος** απαλλαγμένου από κάθε λόγιο στοιχείο που υψώνεται σε **εξαιρετικό όργανο έκφρασης** και απόδοσης του λογοτεχνικού στοχασμού.
- Τέλος, ενώ η έμπνευση αντλείται από την ιταλική αναγεννησιακή λογοτεχνία, τα κρητικά έργα **καταφέρνουν να ξεπεράσουν σε τελειότητα τα πρότυπά τους**, δίνοντάς μας πραγματικά αριστουργήματα

Τα έργα

- **Η Βοσκοπούλα** – ένα ποιμενικό ειδύλλιο - αποτελεί το **αρχαιότερο έργο** ανώνυμου ποιητή, γραμμένη σε άψογο 11σύλλαβο και τέλεια γλώσσα.
- **Ο εισηγητής του θεάτρου** στην Κρήτη είναι ο **Γεώργιος Χορτάσης** από το Ρέθυμνο (περίπου αρχές του 17ου αι.) που έγραψε 3 έργα : την **Ερωφίλη (τραγωδία)**, τον **Κατζούρμπο (κωμωδία)** και την **Πανώρια (ποιμενικό δράμα)**.
- Το **αριστούργημα** του είναι η **Ερωφίλη**, έργο που αντλεί την υποθεση του από το **ιταλικό Orbecce του Batista Giraldi**, ξεπερνώντας το ωστόσο σε πρωτοτυπία. Η γλώσσα του έργου είναι υψηλής λογοτεχνικής αξίας, ενώ ο χειρισμός της υπόθεσης κρατά αμείωτο το δραματικό ενδιαφέρον ως το τέλος.
- **Εξαιρετικός** είναι και ο **Κατζούρμπος** του που αποτελεί την καλύτερη από τις σωζόμενες κωμωδίες της εποχής.
- Άλλες κωμωδίες που σώζονται είναι ο **«Στάθης»**, ανώνυμου ποιητή και ο **«Φορτουνάτος»** του κρητικού φεουδάρχη **Μάρκου Αντώνιου Φόσκολου** που όμως δεν έχουν την αξία του παραπάνω.
- Υπάρχουν ακόμα οι **τραγωδίες** : **«Ζήνων»** –αγνώστου ποιητή- και ο **«βασιλεύς Ροδολίνος»** του Ρεθυμνιώτη **Ανδρέα Τρωίλου**.
-

Βιτσέντζος Κορνάρος

- Μια από τις **πιο ξεχωριστές θέσεις** μέσα στο κρητικό θέατρο κατέχουν 2 έργα : το θρησκευτικό δράμα **« Θυσία του Αβραάμ »** και το έμμετρο μυθιστόρημα **« Ερωτόκριτος »** που και τα δύο ανήκουν στο Σητειακό ποιητή **Βιτσέντζο Κορνάρο**. Το πρώτο αφηγείται το γνωστό επεισόδιο της Π. Διαθήκης έχοντας πλάσει **με μεγάλη αληθοφάνεια** και πειστικότητα **τους χαρακτήρες**, τους οποίους παρουσιάζει τόσο στις δραματικές συγκρούσεις τους, όσο και στη λυρική έξαρση της αγάπης που τους ενώνει.
- **Ο Ερωτόκριτος**, έργο της ωριμότητας του ποιητή, αποτελεί **το αριστούργημα της κρητικής λογοτεχνίας** και συγχρόνως ένα **έργο - σταθμό** στη νεοελληνική ποίηση.
- Το θέμα εστιάζεται **στον έρωτα** των 2 πρωταγωνιστών –Ερωτόκριτου και Αρετούσας—και στα δεινά που περνούν μέχρι την τελική τους ένωση, ενώ ταυτόχρονα μ' αυτό εναλλάσσεται και **το θέμα της πολεμικής σύγκρουσης** : έτσι το έργο διαθέτει **αφηγηματική ποικιλία** και διατηρείται αδιάπτωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη: η αφήγηση ζωντανεύει με τις **στιχομυθίες των ίδιων των προσώπων** που δείχνουν μ' αυτό τον τρόπο δυνατότερα τα πάθη και τα συναισθήματά τους. Στους **10.000 στίχους** του ποιήματος αναγνωρίζει κανείς **μια θαυμαστή ισορροπία**

μορφής και περιεχομένου , ενώ « η γλώσσα υπηρετεί με αφεγάδιαστη ακρίβεια κι εκφραστική δύναμη **το όραμα του ποιητή : να εξηγήσει τους νόμους που διέπουν τον κόσμο και να αναδείξει τις μεγάλες αξίες της ζωής με όχημα μια ιστορία αγάπης.**

Κρητικοί και Βενετοί :συνύπαρξη και αλληλεπιδράσεις

- Οι Βενετοί, για να στερεώσουν την κυριαρχία τους στην Κρήτη, **κάνουν αρχικά 4 εποικισμούς** (τα επόμενα χρόνια ακολούθησαν κι άλλοι) από τους οποίους ο πρώτος έγινε το 1212 και ο τελευταίος **το 1252 , οπότε και χτίστηκαν τα Χανιά** στη θέση της αρχαίας Κυδωνίας .
- Συνολικά εγκαταστάθηκαν **στα πρώτα 100 χρόνια περίπου 10.000 έποικοι** , αριθμός μεγάλος, αφού ο πληθυσμός της Βενετίας προσέγγιζε τους 60.000.
- Χάρη στη διάσωση του βενετικού αρχείου μετά την τουρκική κατάληψη του νησιού, μαθαίνουμε ότι από πολύ νωρίς γίνονταν **επιμειξίες με γάμους** ανάμεσα σε Ελληνίδες και Ιταλούς στρατιώτες.
- Σιγά – σιγά αναπτύσσεται μια νέα , **ισχυρή αστική τάξη στα 4 κέντρα του νησιού : Χάνδακα, Χανιά, Ρέθυμνο, Σητεία που αποτελείται από Έλληνες και Βενετούς .**
- Με την ανάπτυξη του εμπορίου παρατηρείται το φαινόμενο να υιοθετείται τόσο η **κρητική διάλεκτος από τους Βενετούς, όσο και η ιταλική από τους κρητικούς ευγενείς**, καθόσον τους ήταν απαραίτητη για τις οικονομικές τους συναλλαγές και δραστηριότητες .
- Επίσης, πολλοί Κρητικοί **είχαν εγκατασταθεί στη Βενετία** λόγω των οικονομικών τους δραστηριοτήτων, ενώ άλλοι έστελναν σε ιταλικές πόλεις τα παιδιά τους για **σπουδές**. Έτσι, δημιουργήθηκαν οι απαραίτητες συνθήκες για το φαινόμενο που ονομάστηκε **Κρητική Αναγέννηση** και είχε **συγκεκριμένους φορείς τους Βενετούς και Κρητικούς ευγενείς** , καθώς και **τους αστούς** που έχοντας πλουτίσει απ’ το εμπόριο μπορούσαν να ταξιδεύουν στη Δύση και να παρακολουθούν τις πνευματικές εξελίξεις.
- Όλη αυτή η πνευματική κίνηση αφορούσε τους αστούς των πόλεων, ενώ το πολυπληθές **αγροτικό στοιχείο εξακολουθούσε να υποφέρει , ζώντας κάτω από άθλιες συνθήκες στην ύπαιθρο.**
- Γι αυτό το λόγο δεν μπορούμε να μιλήσουμε για αφομοίωση των Βενετών, δεν μπορούμε όμως επίσης να παραβλέψουμε το γεγονός ότι οι Βενετοί είχαν χάσει την εθνική τους συνείδηση : **το 1589, έκθεση του Προβλεπτή Mocenigo** αναφέρει :
« Μολονότι οι βενετοί ευγενείς προέρχονται από αστικές ευγενείς οικογένειες της Βενετίας, λόγω διαφόρων τυχαίων περιστατικών εξέπεσαν κι έχασαν την ευγένεια της τάξης τους .Οι περισσότεροι απ’ αυτούς ζουν ελληνικά όπως οι υπόλοιποι κάτοικοι των κρητικών πόλεων, εξαιτίας της ισχυρής επίδρασης του τόπου, του σεβασμού στα ήθη και έθιμα και στις γυναίκες τους , που δεν μιλούν μόνο την ελληνική γλώσσα, αλλά και ακολουθούν το ορθόδοξο δόγμα.. Αν μάλιστα δεν υπήρχε η απαγόρευση όσοι Βενετοί ευγενείς ζουν ελληνοπρεπώς να χάσουν τα προνόμιά τους, πιστεύω ότι ελάχιστοι απ’ αυτούς θα ακολουθούσαν σήμερα το καθολικό δόγμα » .
- Η ανοχή μεταξύ των 2 δογμάτων , είχε ως αποτέλεσμα πολλοί ορθόδοξοι να βαφτίζονται με ανάδοχους καθολικούς, γι αυτό το λόγο **πολλών Κρητικών τα ονόματα ήταν βενετικά : Ανεζίνα, Γιακουμής, Ρεγγίνα κ.α.**

- **Ο Γενικός Προβλεπτής Mocenigo** αναφέρει ότι πολλοί Βενετοί ζούσαν « alla Greca ». Επίσης, Κρητικοί αστοί και ευγενείς μιμούνταν σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας τον ιταλικό τρόπο ζωής.

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ : 1669 - 1898

- Η Κρήτη αποτέλεσε ένα νέο «εγιαλέτι» δηλ. μια νέα διοικητική περιφέρεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας με έδρα το Χάνδακα που ονομάζεται τώρα από τους Τούρκους **Kandiye ή Κάστρο**.
- Εδώ βρίσκονται όλες οι υπηρεσίες και η **έδρα του «Γραμματικού»**, δηλαδή του διερμηνέα της Πύλης. Ο Χάνδακας είχε σχεδόν ολοκληρωτικά καταστραφεί και ερημωθεί. Έγιναν **εκτεταμένες επισκευές** σε κτήρια και στον οχυρωματικό περίβολο, ενώ οι πολυάριθμες εκκλησίες, τα μοναστήρια και τα δημόσια κτήρια μετατράπηκαν σε **τζαμιά, χαμάμ, αποθήκες, στρατώνες, κατοικίες στρατιωτών**.
- Η πόλη άλλαξε ύψος και απέκτησε τη γνωστή όψη των
- Ισλαμικών κέντρων της Ανατολής.
- **Με νέες κρήνες** που κτίστηκαν σε διάφορα σημεία της πόλης προσπάθησαν οι Τούρκοι να αντιμετωπίσουν την έλλειψη του νερού. Η **πολιτισμική αναγέννηση** της προηγούμενης περιόδου **διακόπηκε**, ενώ παρόμοια **κάμψη** χαρακτηρίζει την **οικονομία και το εμπόριο**. Από τις **αρχές του 18ου αι. ωστόσο** παρατηρείται μια **σταδιακή ανάπτυξη και μια αλλαγή στην οικονομική ζωή της πόλης** με τη συμμετοχή των χριστιανών σε διάφορες εμπορικές δραστηριότητες.
- Σημαντική κατάκτηση των Χριστιανών ήταν η άδεια για οικοδόμηση μικρού μητροπολιτικού ναού: ο μικρός Άγιος Μηνάς εγκαινιάστηκε στις **10 Νοεμβρίου 1735** και κοσμήθηκε με 6 λαμπρές εικόνες του μεγάλου Κρητικού ζωγράφου **Μιχαήλ Δαμασκηνού** (σήμερα στο μουσείο Αγ. Αικατερίνης), έξοχα δείγματα της **Κρητικής Σχολής**.
- Με την αύξηση του πληθυσμού δημιουργήθηκε η ανάγκη για την ανέγερση ενός νέου μητροπολιτικού ναού. Ο χώρος που θα καταλάμβανε ο νέος ναός ήταν πριν κήπος που ανήκε σε Τούρκο από τον οποίο και αγοράστηκε. Ο αρχιτέκτονας ήταν ο Αθανάσιος Μούσης και το **1862** τοποθετήθηκε ο θεμέλιος λίθος ενός από τους πιο μεγαλοπρεπείς και επιβλητικούς ναούς της Ελλάδας. Η έκρηξη της κρητικής επανάστασης το 1866 απαιτεί την άμεση διακοπή των εργασιών που θα συνεχιστούν το 1883 για να ολοκληρωθούν το **1895**, οπότε γίνονται και τα εγκαίνια του νέου περικαλλούς Μητροπολιτικού Ναού.
- Ο ναός παραπέμπει στον τύπο του **σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο** που εδράζεται σε υψηλό τύμπανο, ενώ εσωτερικά συνδυάζει και στοιχεία **τρικλιτης βασιλικής**. Έχει δύο κωδωνοστάσια, ένα στη βορειοανατολική και ένα στη νοτιοανατολική γωνία. Το δεξιό κλίτος είναι αφιερωμένο στον **Άγιο Τίτο** και το αριστερό στους **Αγίους Δέκα Μάρτυρες της Κρήτης**.
- Η αγιογράφηση του ναού ανατέθηκε στον αγιογράφο **Στ. Καρτάκη** που ακολούθησε πιστά τους κανόνες και τα πρότυπα της βυζαντινής αγιογραφίας.

Η επαναστατική δράση

- Η αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των λαών από τα τέλη του 18ου αιώνα κλονίζει ανεπανόρθωτα τις ευαίσθητες ισορροπίες στο πολυεθνικό οθωμανικό κράτος.
- Η πρώτη επανάσταση που στοχεύει στην αποτίναξη της τουρκικής κυριαρχίας ξεσπά στο νησί **το 1770 (Δασκαλογιάννη)**, αλλά καταπνίγεται σχετικά εύκολα. Το επόμενο επαναστατικό κίνημα είναι η **μεγάλη ελληνική επανάσταση του 1821**, στην οποία οι Κρητικοί συμμετέχουν δυναμικά, χωρίς όμως να επιτευχθεί ο στόχος

ΗΡΑΚΛΕΙΟ : ΟΙ ΨΗΦΙΔΕΣ ΜΙΑΣ ΠΟΛΥΠΡΟΣΩΠΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

της απελευθέρωσης. Η ίδρυση, όμως, του ελληνικού κράτους το 1830 καθορίζει τους νέους στόχους των χριστιανών κατοίκων του νησιού.

Με το σύνθημα «**Ένωση ή Θάνατος**» ξεσπούν στη διάρκεια του 19ου αιώνα απανωτά επαναστατικά κινήματα στο νησί, με σπουδαιότερο τη **μεγάλη Κρητική Επανάσταση του 1866**. Μολονότι η κύρια επιδίωξη των επαναστατών, η ένωση δηλαδή με την Ελλάδα, δεν επιτυγχάνεται, η οθωμανική εξουσία υποχρεώνεται συχνά σε **παραχωρήσεις και μεταρρυθμίσεις που βελτιώνουν τη θέση του χριστιανικού πληθυσμού**.

Η σύνθεση του πληθυσμού

Στην πόλη εγκαταστάθηκαν κυρίως Τούρκοι. Υπολογίζεται ότι στις πρώτες δεκαετίες της τουρκοκρατίας ο πληθυσμός δεν ξεπερνούσε τις 4.000 απ' τους οποίους 2000 Τούρκοι, 1000 Εβραίοι, 200 Αρμένιοι και μόνο 800 Έλληνες.

Στην επανάσταση του 1821

10 ακριβώς ημέρες μετά την κήρυξη της επανάστασης (24 Ιουνίου 1821) οι Τούρκοι του Μεγάλου Κάστρου οργανώνουν **γενική σφαγή των χριστιανών στην πόλη («ο μεγάλος αρπεντές»)** με 800 περίπου θύματα κι ανάμεσά τους τα επισημότερα στοιχεία της χριστιανικής κοινότητας (και ο μητροπολίτης Κρήτης Γεράσιμος Παρδάλης).

Νέα σφαγή που ετοιμάζεται τη νύχτα του Πάσχα του 1826 τελικά **δεν εκτελείται** και η ματαίωσή της αποδόθηκε σε θαύμα του Αγίου Μηνά (γιορτάζεται κάθε χρόνο την Τρίτη του Πάσχα).

Το **1828 γίνεται ο αρπεντές του Αγριολίδη**. Με την σφαγή 700 χριστιανών στο Ηράκλειο οι Τούρκοι εκδικήθηκαν τον φόνο του αιμοβόρου Αγριολίδη, δυνάστη και φονιά της Μεσαράς, από κρητικούς αρματολούς.

Το 1822 οι λόγιοι επαναστάτες και οι έμποροι επανέφεραν την παλιά ονομασία «**Ηράκλειον**» αντικαθιστώντας το βενετικό Candia και το τουρκικό Candiye .

Το **1850** οι Τούρκοι μεταφέρουν **την πρωτεύουσα στα Χανιά**, ενώ το Ηράκλειο παραμένει έδρα της Μητρόπολης.

Μετά την παραχώρηση προνομίων στους Χριστιανούς με το **Χάτι Χουμαγιούν** ο χριστιανικός πληθυσμός αναπτύσσεται και αυξάνεται : στα μέσα του 19ου αι. αριθμεί **4.000 άτομα**, ενώ το 1881η πόλη είχε **6.361** Χριστιανούς σε **σύνολο πληθυσμού 20.958 ανθρώπων**.

25η Αυγούστου 1898

Η τρίτη και τελευταία εκατόμβη Χριστιανών στο Ηράκλειο έγινε στις **25 Αυγούστου 1898**.

Οι Τούρκοι αντέδρασαν βίαια στην απόφαση των Άγγλων να εγκαταστήσουν Έλληνες υπαλλήλους στο τελωνείο του Ηρακλείου που θα υπηρετούσαν το νέο μεταβατικό καθεστώς **της Αυτονομίας** το οποίο είχε αποφασιστεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις .

Ο τουρκικός όχλος με την παρότρυνση των διοικητικών αρχών κινήθηκε σε πρωτοφανή σφαγή του άμαχου χριστιανικού πληθυσμού, εμπρησμούς και λεηλασίες σπιτιών , γραφείων και καταστημάτων .**Τριακόσιοι περίπου Έλληνες** «έμποροι και πρόκριτοι της πόλεως», **17 Άγγλοι στρατιώτες** μαζί και ο υποπρόξενός τους **Λυσίμαχος Καλοκαιρινός** και μέλη της οικογένειάς τους δολοφονήθηκαν στο Μεγάλο Κάστρο, την μαρτυρική πόλη που πυρπολήθηκε και λεηλατήθηκε από τα άγρια στίφη των **Βαζιβουζούκων**.

ΗΡΑΚΛΕΙΟ : ΟΙ ΨΗΦΙΔΕΣ ΜΙΑΣ ΠΟΛΥΠΡΟΣΩΠΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Οι Άγγλοι, που σύμφωνα με τους όρους της διεθνούς προστασίας του νησιού είχαν υπό τον έλεγχό τους το Ηράκλειο, αντέδρασαν αμέσως: ζήτησαν τον απαγχονισμό των πρωταίτιων Οθωμανών και την απομάκρυνση του τουρκικού στρατού από την πόλη.

Στις **2 Νοεμβρίου του 1898** η τουρκική σημαία κατέβηκε από το φρούριο του Ηρακλείου. Η περίοδος της **αυτόνομης Κρητικής πολιτείας** είχε αρχίσει.

Πολλοί Τούρκοι συνελήφθησαν και εξορίστηκαν από την Κρήτη, ενώ οι πρωταίτιοι 17 Τουρκοκρητικοί απαγχονίστηκαν.

Από την Κρήτη **έφυγαν 48.000 μουσουλμάνοι** και παρέμειναν **άλλοι 33.000**

Στις **9 Δεκεμβρίου του 1898** έφθασε στην Κρήτη ο εντολοδόχος των Μ. Δυνάμεων αρμοστής του νησιού **πρίγκιπας Γεώργιος**, δευτερότοκος γιος του βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου Α΄.

Και η περίοδος της αρμοστείας τελειώνει μετά τη σύγκρουση Γεωργίου και Ελ Βενιζέλου (συμβούλου της Δικαιοσύνης) για το θέμα της Ένωσης που κατέληξε στην επανάσταση του **Θέρισου το 1905**.

Την 1η Δεκεμβρίου 1913 ανακηρύσσεται επίσημα η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, μετά τη νικηφόρα έκβαση των βαλκανικών πολέμων κατά της Τουρκίας και χάρη στην πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου.

Οι πρόσφυγες

Γεγονός ιδιαίτερης σημασίας υπήρξε για την Κρήτη η **απορρόφηση των προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής**. Ήδη από το Σεπτέμβριο του 1922 στο λιμάνι και στους δρόμους του Ηρακλείου βρίσκονταν περισσότεροι από **20.000 πρόσφυγες και και σε όλη την Κρήτη γύρω στις 27.000**.

Μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης τον Ιανουάριο του 1922 ολόκληρος ο **τουρκικός πληθυσμός της Κρήτης – περίπου 33.000 - εγκαταλείπει το νησί**, ενώ τη θέση και τα σπίτια τους καταλαμβάνουν οι Έλληνες πρόσφυγες. **Συνολικά η Κρήτη δέχθηκε 33.900 ανθρώπους που εγκαταστάθηκαν στις πόλεις και στις κοντινές περιοχές**, όπου είχαν περιοριστεί οι μουσουλμάνοι του νησιού ήδη από τις αρχές του αιώνα.

Σεισμοί και λοιμοί

- Δεν ήταν όμως μόνο οι σφαγές των Χριστιανών και οι εμπρησμοί από τους Τούρκους που αποδεκάτιζαν και ερήμωναν την πόλη τον 19ο αιώνα. Δύο φοβεροί σεισμοί κατά την διάρκεια αυτού του πολυτάραχου αιώνα της Κρήτης συμπλήρωναν το θάνατο και την ερήμωση στο Ηράκλειο.
- Ο ένας σεισμός **στις 5 Φεβρουαρίου 1810** κατέστρεψε **τα δύο τρίτα της πόλης και προκάλεσε τον θάνατο τριών χιλιάδων περίπου κατοίκων της**. Η πανώλη που τον ακολούθησε συμπλήρωσε τις καταστροφές της, την εξαφάνιση της ζωής από την πόλη. Ακόμα και οι πιο κεντρικοί της δρόμοι χορτάριασαν.
- Πιο μεγάλος και πιο καταστρεπτικός ήταν ο σεισμός της **30ης Σεπτεμβρίου του 1856**, που ισοπέδωσε το Ηράκλειο. **Δεκαοχτώ μόνο από τις τρεις χιλιάδες εξακόσιες είκοσι οικίες της πόλης έμειναν όρθιες**.
- «Εξερράγη εξ αυτού και πυρκαϊά αποτεφρώσασα 48 καταστήματα εις το Μεϊντάνι. Εφονεύθησαν εν τη πόλει 538 άνθρωποι και επληγώθησαν 637... Η πόλις την πρωίαν της 1ης Οκτωβρίου 1856 ήτο άμορφος όγκος λίθων και ξύλων και χωμάτων και ευκολώτερον εβάδιζε τις δια μέσου των οικιών παρά δια των οδών, αι οποίαι είχαν σκεπασθεί τελείως.»
-

Η μορφή της πόλης στις αρχές του 20ού αι.

- Με την αρχή του 20ού αι. και τις αλλαγές που σημειώνονται στον τρόπο ζωής οι κάτοικοι του Ηρακλείου και οι αρχές αποφασίζουν ότι **κάθε ανάμνηση του τουρκικού παρελθόντος** της πόλης πρέπει **να εξαφανιστεί**.
- Η απόφαση να μεταβληθεί η μεγαλύτερη πόλη του νησιού από τουρκόπολη σε **πόλη ευρωπαϊκών προδιαγραφών** κυριαρχεί και επιβάλλει την εφαρμογή των νεοκλασικών αρχιτεκτονικών ρευμάτων με καθοδηγητές προικισμένους αρχιτέκτονες όπως ο **Δ. Κυριακός**.
-

Η «Λεωφόρος της Πλάνης»

- Στη θέση των κατεστραμμένων από την πυρπόληση κτηρίων της παλιάς **Ruga Maistra** που μετονομάζεται σε **25ης Αυγούστου** σε ανάμνηση των τραγικών γεγονότων κατασκευάζονται **από το 1902 και μετά μεγάλοπρεπα κτήρια και μέγαρα**.
- Επειδή όμως πίσω από τα κτίσματα αυτά το Ηράκλειο εξακολουθεί να διατηρεί την παλιά, μη αποδεκτή για τους ανθρώπους της εποχής όψη, ο δρόμος ονομάστηκε **«Λεωφόρος της Απάτης»** ή **«της Πλάνης»**.

Το αυτοκίνητο που κάνει την εμφάνισή του την εποχή αυτή επιβάλλει νέους σχεδιασμούς, καθώς δεν είναι δυνατόν να κινείται μέσα από τις παλιές πύλες απ' τις οποίες για τρεισήμισι αιώνες περνούσαν άνθρωποι και κάρα.

Αποφασίζεται λοιπόν **η κατεδάφιση τμημάτων του τείχους** στα σημεία που κατέληγαν οι κύριες οδικές αρτηρίες της πόλης. Τότε **κατεδαφίζεται** το μεγαλύτερο τμήμα **των ενετικών νεωρίων** προκειμένου να επεκταθεί το λιμάνι και να κατασκευαστεί η παραλιακή λεωφόρος.

Η αλλοίωση του ιστορικού κέντρου

Το **πολεοδομικό σχέδιο του 1936** υπήρξε καταστροφικό, αφού με άκριτες και εκτεταμένες επεμβάσεις αλλοίωσε πλήρως τον παλιό πολεοδομικό ιστό, **εξαφάνισε το ιστορικό κέντρο της πόλης και υποβάθμισε τα μνημεία**.

Μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο οι **στεγαστικές ανάγκες του Ηρακλείου πολλαπλασιάζονται**, αφού οι βομβαρδισμοί είχαν καταστρέψει το 30% περίπου των οικοδομών, χωρίς ωστόσο να συγκρίνονται με την καταστροφή που προκάλεσαν **η αστυφιλία και η εμπορευματοποίηση της γης**.

Πολλοί επιχειρηματίες – κατασκευαστές, διαβλέποντας τα τεράστια κέρδη του κλάδου, επενδύουν τεράστια κεφάλαια στην οικοδομή και **το πρόβλημα των κατεδαφίσεων παίρνει εκρηκτικές διαστάσεις**.

Οι μεταπολεμικές πολυκατοικίες χτίστηκαν κυρίως στην περιοχή του κέντρου, αντικαθιστώντας παλαιότερα κτίσματα της βαλκανικής και της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. Οι κατεδαφίσεις εξαφάνισαν ολόκληρες ιστορικές συνοικίες.

Επίσης, λόγω των συχνών σεισμών, η πόλη αρκετές φορές σχεδόν ισοπεδώθηκε. Το αποτέλεσμα είναι ότι **σήμερα σώζονται λίγα δείγματα από την οικοδομία της πιο πρόσφατης τουρκικής περιόδου, ελάχιστα από την εποχή της ενετοκρατίας και κανένα δείγμα κατοικίας από τη β' βυζαντινή και την αραβική περίοδο**.

Το Ηράκλειο στα νεότερα χρόνια

Η μάχη της Κρήτης

Το Ηράκλειο είχε αξιοσημείωτη συμμετοχή και στη μάχη της Κρήτης. Μετά από πολυήμερο κι εξοντωτικό βομβαρδισμό δέχθηκε δεκάδες κύματα αλεξιπτωτιστών. Ο λαός της πόλης και των χωριών κατάφερε να εξουδετερώσει τους Γερμανούς, η κατάληψη όμως του αεροδρομίου του Μάλεμε επέτρεψε στους Γερμανούς να προωθηθούν ανατολικά και τελικά να κυριεύσουν το Ηράκλειο.

Η αντίσταση

Στη διάρκεια της Κατοχής στο Ηράκλειο οργανώθηκαν κι έδρασαν ισχυρές ομάδες αντίστασης.

Κορυφαία αντιστασιακή πράξη υπήρξε η **πυρπόληση στις 6 Ιουνίου του 1942 14 αεροπλάνων στο αεροδρόμιο του Ηρακλείου από ομάδα κομάντος** με οδηγό τον καθηγητή ανθυπολοχαγό **Κωστή Πετράκη**. Οι Γερμανοί ως αντίποινα του φέκισαν 62 σημαίνοντα πρόσωπα της πόλης.

Άλλο σημαντικό και ταυτόχρονα εντυπωσιακό γεγονός υπήρξε η **απαγωγή του στρατηγού Κράιπε**.

Το Ηράκλειο σήμερα

- Το Ηράκλειο των 80.000 κατοίκων του 1970, έχει σήμερα εξελιχθεί σε ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά, τεχνολογικά και πολιτιστικά κέντρα του τόπου μ' ένα πληθυσμό που ξεπερνά τις **140.000 ανθρώπους**.
- Η αλματώδης οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη οδήγησαν σ' ένα σχεδόν **διπλασιασμό του πληθυσμού**, αποτέλεσμα της εσωτερικής μετανάστευσης από την αγροτική ενδοχώρα.
- Η **ανάπτυξη αυτή δεν είχε προβλεφθεί**, ούτε υπήρχαν σχέδια υποδοχής και υποδομής, με αποτέλεσμα η **αυθαίρετη δόμηση να είναι σήμερα η μεγάλη πληγή του Ηρακλείου**.
- Η πόλη όμως εξακολουθεί να παραμένει **κοσμοπολίτισσα**, στο σταυροδρόμι μεγάλων πολιτισμών, κι ας μοιάζει ατημέλητη, πολιορκημένη από αυθαίρετα κι από έναν υπερτασικό ρυθμό ανάπτυξης.
- Πίσω από τις χιλιάδες ξενόγλωσσες επιγραφές θα υπάρχουν πάντα οι προσόψεις των κλασικιστικών μεγάρων της 25ης Αυγούστου – της Ruga Maistra των Ενετών – ως ενθύμηση της εποχής που το Ηράκλειο αποσπάται από τον οθωμανικό ζυγό κι **οραματίζεται όψη ευρωπαϊκή και μέλλον ανάλογο**.
- «Μόνη ευχή» - καθώς λέει η **Ρέα Γαλανάκη** - « αν σ' άλλες εποχές , για διαφορετικές αιτίες και με άλλο μέτρο, υπήρξε επίσης έτσι πλούσιος και κραταιός ο Χάνδαξ, **μακάρι και τούτη η καλή του ώρα ν' αφήσει το πνευματικό της πέρασμα ανεξίτηλο. Τα υπόλοιπα χάθηκαν αρκετές φορές**» .
-

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ**
- **Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ : ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ**
- **Ο ΜΙΤΟΣ ΤΗΣ ΑΡΙΑΔΝΗΣ (ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ)**
- **ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΣΤΙΣ ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ : 1)ΗΡΑΚΛΕΙΟ, ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΚΑΣΤΡΟ, 2)ΗΡΑΚΛΕΙΟ, ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ 3)ΗΡΑΚΛΕΙΟ, 25 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1898**
- **ΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΑΙ Η ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΤΟΥ – 2005**
- **ΧΡ. ΤΖΟΜΠΑΝΑΚΗ : Η ΘΑΛΑΣΣΙΝΗ ΤΡΙΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ**
- **ΚΡΗΤΗ : ΛΕΥΚΩΜΑ ΜΕ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ- ΕΚΔ. ΘΥΜΕΛΗ**
- **Η ΠΟΛΗ, ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ: ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 2003 ΜΕ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΩΝ ΜΙΝΩΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΩΝ**
- **ΗΡΑΚΛΕΙΟ : CD ROM ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ**
- **ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΠΥΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ**